

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. V св. 1-2

БЕОГРАД 1953

С А Д Р Ж А Ј

	Страна
1. <i>Свеш. Георгијевић</i> : Лингвистика у књижевности	1
2. <i>Св. Николић</i> : О грађењу сложених скраћеница у нашем савременом књижевном језику	9
3. <i>М. Стевановић</i> : Род и облици промене сложених скраћеница	18
4. <i>Св. Предић</i> : О грађењу и транскрибовању неких речи латинског порекла	27
5. <i>М. Павловић</i> : Значења и варијанте значења придева <i>ваздушаст</i>	35
6. <i>В. М. Мићовић</i> : О изразима <i>мачи гребештаци</i> и <i>гребешко гвожђе</i> у народним песмама	45
7. <i>Г. Шкриванић</i> : Прилози за разјашњење извесних назива оружја у народним умотворинама	52
8. <i>Милка Ивић</i> : Енклитички облик личне заменице као знак модалности	61
9. <i>М. С. Лалевић</i> : Обрада промене значења речи	65
10. Језичке поуке	75

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Рибна

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1953

Штампарија и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

О ГРАЂЕЊУ И ТРАНСКРИБОВАЊУ НЕКИХ РЕЧИ ЛАТИНСКОГ ПОРЕКЛА

На моју „језичку поуку“ у књ. IV, св. 9—10, Нашер језика проф. д-р А. Костић одговорио је чланком „О грађењу и транскрибовању придева од латинских именица“.

Његов одговор уствари је његов други чланак о транскрипцији латинских (и грчких) медицинских термина. У првом је говорио о транскрипцији именица, а у другом о транскрипцији придева; за њима ће свакако доћи и чланци о транскрипцији осталих врста речи.

Проф. Костић у почетку овога другог чланка, — који је због моје мале белешке очевидно измењен да би у исти мах био и исправка мог погрешног мишљења, — вели:

„Да је тај проблем за наце лекаре од практичне важности показао нам је осврт Св. П.-а; али је он открио непознавање потреба медицинске терминологије... У сваком случају њихово решавање захтева, поред језичке, и стручну спрему, јер медицински проблеми нису само језички проблеми, него и медицински, стручни. Семантичка страна је често претежнија од етимолошке“.

Остављајући настрану ову последњу реченицу, за коју је тешко погодити шта управо значи, мислим да свако ко прописује језичка правила мора ипак знати језик. Кад су у питању страни изрази, знати језик значи, у нашем случају, знати, управо осећати, како наш народ употребљава туђе именице и придеве, — јер засада је само о њима реч. И медицинска терминологија, као и свака друга стручна терминологија, мора се развијати у границама које јој намеће данашњи наш општи језички развитак. Проф. Костић, мени се чини, не мисли тако, или бар тако не поступа.

Поћи ћемо прво од именица, јер ћемо с њима брже изићи на крај. Као опште правило за именице проф. Костић разликује три случаја: *транскрибовање*, *транслитеровање* и *транслатовање*.

Ја лично сматрам да су већ те три прве речи излишно посрбљене. Кад и сам проф. Костић пише *апсорпција*, зашто не би говорио и писао: *транскрипција*, *транслитерација*, *транслација*? Мислим да би било доследније за латинску основу задржати и латински завршетак, јер ми нисмо примили латинске корене или основе, него готове латинске именице, као: *апсорпција*, *адопција*, *релација*, *алитерација*, и хоћемо ли и те речи, по систему проф. Костића, преправити на: *адоптовање*, *алитероввање*, *релатовање*, *апсорбовање*? Ко жели да употреби српски облик тих речи мораће стално да преврће речник да види који облик треба да употреби. Хоће ли му, без неког строгог лекарског речника, пасти на ум да напише *диферентовање*? Уместо целог тога шаренила, довољно је поставити једно правило, које је уствари констатација онога што се већ годинама и годинама ради: *латинске и грчке речи примамо у изворном облику* дајући им наш уобичајени завршетак и род. Изузетак чинимо с оним, обично глаголским, именицама које су већ добиле ширу употребу, тако да од њих правимо нове именице као од наших глагола. Општег правила нема, и све зависи од језичког осећања онога који пише или говори. Пошто ће све више глагола улазити у употребу, број посрбљених именица биће све већи; али се не сме пренаглити и силом натурати облик који широки народни слојеви још не осећају као народни.

Стручне термине у најужем смислу, који се употребљавају у утврђеном облику, треба писати на латинском или грчком, јер ће их свако тако тачније разумети, дакле: *in vitro*, *per os*, *in vivo*, итд.

У прегледу разних начина транслитерације по латинским деклинацијама, проф. Костић углавном набраја именице у оном облику у ком се већ употребљавају. Има и понека нетачност. Свакако да именици *вирус* није дат тај облик зато да би се разликовала од именице *vir*. Онај ко је код нас први употребио реч *вирус* није ни мислио на *vir*, него ју је

тако прочитао у неком уџбенику. — Мислим да по нашем правопису није правилно *ганглијон*.

У упутствима за грађење именица од придева препоручује се да се на „корен изворне речи“ дода наш наставак. То може да вреди само за придеве који су већ у широкој употреби, као: *пластичан*, *еластичан*. Од њих ћемо без тешкоће и без премишљања начинити именице *пластичност*, *еластичност*. Од придева необичнијих, који су мање, или нису никакo, као придеви у употреби, правићемо именице као и до сада, од страних именица, дакле: *леталитет*, *морталитет*, *идентитет*, *ацидитет* (не *киселост*), *имунитет*, *адипозитет* (јер ником не би пало на ум да каже *адипозан*).

Кад смо већ на речима које се у нашој транскрипцији свршавају на *-тет*, морам се осврнути на мишљење проф. Костића о тим именицама. Он каже: „Именице на *-as* (ген. *-atis*) транскрибују се, као што смо у почетку споменули, или по угледу на немачки, на *-ет*: екстремитет за *extremitas*, морталитет за *mortalitas*...“ Још напред проф. Костић вели: „Треба избегавати транскрибовање транскрипција“, него треба градити именице само наставком *-ост*, о чему је било речи мало пре. Међутим треба нагласити да те речи на *-тет* (не на *-ет*, јер је латински наставак *-tas*) ми нисмо начинили према немачком, него смо их гoтoвe примили од Немаца, као што смо и многе друге ствари примили гoтoвe. Поменимо само тако обичне речи: *квалитет*, *квантитет*, *универзитет*, *бонитет*, које никоме не сметају и које никоме не пада на памет да прекроји у *квалитност*, *квантитност*, *универзност* итд. Тако су речи примљене пре много година, тако се и данас употребљавају, и такве ће, и оне и многе друге, остати јер се трагови појединих култура не могу збрисати термилолошким речницима, без обзира на то ко те новине доноси.

Била би потребна још понека напомена, али ћемо се овде зауставити, јер треба прећи на придеве, који су и дали повода другом чланку. Само би требало упитати лекаре: за-

што пишу екцем и ексантем, док пишу егзистенција и егземплар?

*

За питање како треба да правимо придеве од страних речи, управо: који облик треба да дајемо придевима узетим из страних језика, имамо јасна правила која смо имали прилике да чујемо пре више од педесет година од Богдана Поповића на његовим предавањима, а која је он касније изнео у чланку „Карактерно је . . .“ у Политици године 1930 и, најзад, у књизи „Чланци и предавања“ бр. 236 Српске књижевне задруге. У том чланку каже се између осталог: „да је једно правило у области позајмица, да се позајмљене речи (са врло незнатним изузецима) увек примају са њиховим пуним оригиналним обликом, то јест са њиховим наставком за основу; и да се даље, према својству језика, томе пуном облику додају последњи наставци уобичајени у том језику.“

Тако смо и латинске придеве, — па били они медицински или „нестручни“, — примили као готове придеве, а нисмо их правили од именице (грчке или латинске), која је често у ређој употреби него придев, те каткад остаје у засенку, тако да и не знамо како именица тачно гласи, али нам је значење придева потпуно јасно.

То није медицинско правило; да би се оно знало, не мора се бити медицински стручњак. Кад то имамо на уму, лако ћемо пресудити ко има право у оцени речи експериментни, бронжни и дијагностни, које су дале повода наведеној „језичкој поуци“.

Противно правилу нашег језика да придеве не правимо од страних именица од којих су у страном језику изведени, него да их примамо у мање-више готовом облику, писац чланка који је био повод поменутој „поуци“ направио је придеве од именице експеримент, бронхус и дијагноза, као да су то наше речи, иако је знао да су латинске и грчке речи, те да нас већ тиме упућују како се у нашем језику од њих изводе придеви.

Ево зашто су ти придеви рђаво направљени.

Експериментни је нов облик који треба да замени досадашњи облик експерименталан, који је досад дуго био у употреби у нашем језику. Додуше, проф. Костић разликује и један и други облик, дајући им различита значења, иако наша употреба, као врло значајни законодавац, не зна за ту разлику. По дискриминацији проф. Костића, експериментални, досадашње значење, односи се на резултате експеримента, а експериментни на оно чиме се врши експеримент (напр. пацов). Ни у једном језику се не праве такве цепидлачке разлике, нити је могуће тачно их одредити. Волео бих да видим лице којег немачког професора кад би у дисертацији неког кандидата прочитао придев *experimentisch*.

Када би се усвојили изрази које проф. Костић разликује, нико више не би знао како треба што да каже. Не може се измишљати нов облик неке речи за све могуће преливе, — о чему ће ниже бити још говора.

Други придев који нисам могао да примим био је бронхни, уместо досадашњег бронхијални. И проф. Костић одбацује бронхни: ту се слажемо; али он одбацује и бронхијални, у чему се наша употреба слаже и са многим речницима који имају само тај придев. За разлику од тог придева, проф. Костић тражи да се усвоји нов придев бронхусни. Сматрам да је и то непотребно повећање броја придева. Ништа нам терминологија неће бити гора ако задржимо досадашњи облик, без обзира на то како гласи именица од које је начињен. У француском Ларусовом речнику тај придев гласи *bronchial* и *bronchique*, у енглеским речницима *bronchial*, у немачким речницима *bronchial*, у талијанским *bronchiale*. Зашто ми морамо да будемо паметнији него други народи? Да се још осврнемо и на именицу бронхија или бронхус. У Ларусу се зове *bronche*, али у загради стоји: *lat. bronchia*, супротно тврђењу проф. Костића да *бронхија* није медицински термин. У познатом енглеском Роџетовом речнику синонима има два облика: *bronch-us*, *-ia*. И како нас тера да мењамо придев који имају сви културни народи?

За дијагнози вреди то исто. Придев нисмо ми направили од именице дијагноза, него смо га примили већ готов, направљен, с грчким наставком за придев. Сматрати да је дијагностички направљено од дијагностика, а да од дијагноза треба да гласи дијгнози погрешно је, јер смо добили готов придев, а нисмо га правили од именице. То исто вреди и за придеве генетички („генезни“) и друге.

Као што је горе напоменуто, проф. Костић од неких именица прави двоструке придеве (*експериментни* и *експериментални*). Тако, он разликује микроскопни и микроскопски, пластични и пластички. Све су то самовољне разлике, и не знам како би се оне изразиле у превођењу. Тих разлика нема у другим језицима, па ипак никоме неће пасти на ум да те језике прогласи за мање прецизне од нашег. Та разликовања често нису ни потребна, јер се из контекста увек може погодити право значење. Као што проф. Костић хоће да разликује физиологски и физиолошки, тако је некад и М. Шевић (колико се сећам) објавио књигу „Филозофијски проблеми“, писао је и педагогски и педагошки, иако човек не би могао да каже која је реч у ком случају правилнија. Шта је с филозофским факултетом? Да ли треба да се зове филозофијски?

Ко хоће сувише да прецизира, не прецизира ништа. Богатство језика састоји се баш у многим значењима које речи имају, а не у цепидлачком тражењу многих облика, који ће ипак бити недовољни ако на други начин не умемо да изразимо преливе у значењу. Чак и разликовање између језички и језични у Загребу не вреди; тамо кажу језична настава; довољно нам је да разумемо шта се овом речју хтело рећи.

Проф. Костић ухватио се за реченицу: „Стране придеве примамо с готовим наставком“, и каже да му то није познато. Јасно је да је на крају испало „за основу“, што ће разумети сваки читалац који се бави језиком. Иначе се овако исправљено правило налази у наведеном чланку Б. Попови-

ћа, као што је наведено у почетку. Оно што проф. Костић назива „непотпуни наставак“ зове се наставак за основу (-al, -id), док су -is и др. наставци за облик.

И сад проф. Костић наводи као изузетак оно што је уствари правило: „Иначе, има придева који се још граде од латинског придевског облика, иако изворна именица у нашем језику има свој транскрибовани облик: фемур — феморални; папила — папиларни; алвеола — алвеоларни. Али нам изгледа да ће и у тим случајевима освојити исправнији и краћи облици“. По чему то изгледа? Ако је облик краћи, не мора бити исправнији ако је противан нашој творби речи.

Проф. Костић најзад вели: „Али када се у нашем медицинском језику латинска именица не употребљава као технички термин, ни у транскрибованом, ни у транслитерованом облику, придевски облик изведен од те именице постаје, у неку руку, самосталан. У том случају, изворни, немачки облик се може занемарити: о њему не морамо водити рачуна. Зато се у транскрибовању таквих придева можемо служити њиховим скраћеним обликом коме додајемо наш придевски наставак.“ То је баш нормалан начин и немамо потребе да га ограничавамо само на именице које се не употребљавају као медицински термини. Баш би медицинске термине требало тако градити, јер је то и правилнији и јаснији начин.

Даље, проф. Костић потпуно изврће смисао тачке 274 Белићевог Правописа. То је једно изузетно правило које вреди за речи одомаћене у нашој употреби које немају никакве везе с медицинском терминологијом, те је природно да од тих, сада већ наших, именица градимо придеве према облику који имају у нашем језику. Ако се, међутим, тај изузетак жели да уопшти, то се не може примити. Придеви као бронхусни, дијагностни, генезни, експериментни, испрепарован, пропорциони, системски, парадоксно, целулни, међускапулно, и сл. неће продрети, и језичко осећање биће и код

наших лекара јаче него тај несхватљиви покушај кварења нашег језика.

И најзад, проф. Костић каже да се придеви који се свршавају на *-atus* ретко транскрибују (изузетак је облигата н од *obligatus*). Док ово пишем пали су ми на памет придеви: адекватан, сепаратан, десператан, акуратан, квадратан, а има их још много.

Ако се и одобре изузеци од правила које је из наше употребе извео Богдан Поповић (од којих њ он сам наводи: поетски, економски, астрономски, анатомски), не може се правило освештано општом употребом прогласити погрешним. Општа употреба, ако је заиста постала општа, не може бити погрешна. Зато и реформе морају да се изводе у складу с њоме. „Погрешно је намерно реформисати, не по осећању, но умујући. Умовање је досада... било узрок многим наказним језичким појавама.“ Лингвисти то знају боље него ико и зато пажљиво ослушкују шта се око њих с језиком догађа, исправљају што могу, докле могу, а кад не иде друкчије, покоре се свемоћном законодавцу — употреби. Нико од њих не помишља да исправља оно што никоме не смета, иако није баш све по правилима која су до једног момента важила. Тако морају поступати и други који хоће у свом делокругу да реформишу језик. И за њих вреди, као што Б. Поповић вели: „*Quia non movere*“.

Св. Предић